

**Het benutten van ervaringen, ervaringskennis en
ervaringsdeskundigheid binnen Social Work opleidingen**

Monique Engelbertink, Mark van Dijk, Sascha van Gijzel, Mariëtte van Hees
& Elske van Oostaijen

September 2021

Inhoud

1. Inleiding	3
1.1 Theoretische achtergronden	4
2. Methode	6
3. Resultaten	7
4. Discussie en conclusie	10
5. Literatuur	12
6. Over de auteurs en oproep	13

1. Inleiding

Terwijl de ontwikkelingen van het inzetten van ervaringskennis in het werkveld in volle gang zijn (Van Hoorn et al., 2020) blijft het benutten van ervaringskennis in de meeste Social Work (SW) opleidingen achter. In 2015 is door het Hogeschool Overleg Ervaringskennis en Ervaringsdeskundigheid (HOED) gesteld dat de tijd rijp is om te werken met ervaringen en ervaringskennis (Weerman et al., 2015). Ervaringskennis wordt in het sociaal werk domein vaak gezien als een van de drie bronnen van kennis naast wetenschappelijke en praktijkprofessionele kennis. De landelijke werkgroep Ervaringsdeskundigheid van de Werkplaatsen Sociaal Domein (WSD) heeft daarom onder alle SW opleidingen geïnventariseerd wat ze momenteel doen in hun curriculum omtrent het benutten van ervaringskennis. Het doel van onze inventarisatie is om te komen tot een nulmeting waar de SW opleidingen momenteel staan. De inventarisatie gaat in op twee thema's:

1. De wijze waarop studenten tijdens hun SW opleiding ondersteund worden in het benutten van hun eigen (familie)

ervaringen in hun (toekomstige) professionele handelen en deze eventueel om te zetten in ervaringskennis.

2. De wijze waarop studenten leren om tijdens hun SW opleiding ervaringskennis als een van drie bronnen van kennis te zien en hoe zij leren samen te werken met ervaringsdeskundigen.

1.1 Theoretische achtergronden

Allereerst gaan we in op de achtergrond van het eerste thema: de wijze waarop studenten tijdens hun opleiding geleerd wordt hun eigen ervaringen en/of ontwrichtende ervaringen professioneel te benutten. Onder ervaringen verstaan we alles wat mensen meemaken en die kunnen gaan over het dagelijkse leven als wel de gedachten en opvattingen die mensen hebben over hun leven. Ontwrichtende ervaringen zijn alle ervaringen die iemand heeft met een ingrijpende ervaring op medisch, psychisch, verslavingsgebied dan wel (verstandelijke) beperking, geweld, armoede, en het vinden van een nieuw evenwicht/ herstel hierin. Bij het spreken met anderen over een ontwrichtende ervaring speelt sociale uitsluiting en/of schaamte een rol (Weerman et al., 2019). Indien de ontwrichtende leefsituatie en/of aandoening *bij een naaste* voorkomt dan spreken we van een familie ervaring.

Van oudsher is het thema afstand/nabijheid een onderwerp dat aan de orde kwam in het beroepsprofiel van sociaal agogische beroepen. Wat vertel je wel en niet aan de client wat betreft je persoonlijke ervaringen of ontwrichtende ervaringen? De afgelopen decennia leek de heersende opvatting dat weinig professionele zelfonthulling de meest professionele houding was. Met als gevolg dat studenten en professionals niet leerden hoe zij op professionele wijze hun ervaringen konden benutten met alle nadelige gevolgen van dien, waardoor Steenvoorde, Van Dijk en Linders (2019) stelden dat je dan maar beter 'je shit als hulpverlener thuis kan laten'. Echter de huidige trend die het SW domein op gaat is om ervaringen te benutten en 'je shit om te zetten in mest' (Weerman, Bhugwandass & Boote, 2020) en om als professional 'uit de kast te komen' rondom het benutten van eigen ontwrichtende ervaringen (De Vries & Karbouniaris, 2019). Om de hbo professional te leren om op professionele wijze zijn ontwrichtende ervaringen in te zetten biedt Windesheim de scholing 'professional met een plus' (Weerman & Abma, 2019). We zijn benieuwd in hoeverre SW opleidingen dit thema tijdens de opleiding oppakken en hun SW studenten willen ondersteunen in het omgaan met hun eigen ervaringen dan wel ontwrichtende ervaringen.

Het tweede thema is de wijze waarop SW studenten tijdens hun opleiding geleerd wordt om ervaringskennis als een van de drie bronnen van kennis te zien en hoe ze leren om samen te werken met ervaringsdeskundigen. Ervaringskennis is zowel kennis op basis van persoonlijke ervaringen met een beperking, ziekte, handicap, aandoening, ontwrichting, crisis en het vinden van een nieuw evenwicht hierin, als collectieve en theoretische kennis (Van der Kooij & Keuzenkamp, 2018). Ervaringsdeskundigen zijn mensen die door een opleiding geleerd hebben om deze ervaringskennis op professionele wijze in te zetten of middels hun praktijkervaring de competenties hebben opgedaan om als ervaringsdeskundige te kunnen werken. Het kan gaan over ervaringen vanuit mensen zelf (ervaringsdeskundigen) en vanuit de naasten van deze mensen (familie ervaringsdeskundigen). Het inzetten van ervaringskennis en het samenwerken met ervaringsdeskundigen is een (inter-) nationale trend in het werkveld (Weerman & Abma, 2019). Langzamerhand wordt ook de meerwaarde van familie ervaringskennis en familie ervaringsdeskundigen onderkend en onderbouwd (Landelijk Platform Familie-ervaringsdeskundigheid, 2020). De (familie) ervaringskennis kan en wordt ingezet binnen de jeugdzorg, zorg voor mensen met een lichte verstandelijke

beperving, GGZ, vluchtelingencentra, medische zorg en daar waar sprake is van armoede of (fysieke) arbeidsbeperkingen (Landelijk Platform Familie-ervaringsdeskundigheid, 2020; Van der Kooij & Keuzenkamp, 2018; Van Hoorn et al., 2020). Er zijn mbo en Associate Degree opleidingen die opleiden tot ervaringsdeskundigen (o.a. Fontys, Hogeschool van Amsterdam, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN), Hanze hogeschool, Saxion en Windesheim) en er zijn leergangen die mensen opleiden tot familie ervaringsdeskundigen (o.a. Windesheim, Saxion). Net als bij het eerste thema zijn we benieuwd in hoeverre SW opleidingen dit tweede thema oppakken.

2. Methode

Middels een e-mail is een half gestructureerde vragenlijst (Qualtrics) verstuurd naar alle contactpersonen van de SW opleidingen in Nederland (via de secretaris van het Landelijk Overleg Opleidingen SW). De begrippen uit de vragenlijst zijn middels een definitie omschreven zodat de respondenten over een duidelijk begrippenkader beschikten. De onderzoekers hebben in de vragenlijst vijf doelen geformuleerd die betrekking hadden op de twee hoofdthema's. Elk doel bevatte vervolgens twee a drie vragen die ingingen op hoe de opleiding naar dit doel keek en welke plannen de opleiding had. In het resultatengedeelte worden de vragen benoemd. De respondenten kregen drie weken de tijd om de lijst in te vullen en een week voor het verstrijken van de deadline (19 maart 2021) is een reminder gestuurd. Van de 19 hogescholen die officieel lid waren van het LOO SW, hebben 9 SW opleidingen de vragenlijst volledig ingevuld: Hogeschool Utrecht (HU), InHolland, Saxion Hogescholen (SH), HAN, Hogeschool Zeeland (HZ), Windesheim, Hogeschool Rotterdam (HR), Haagse Hogeschool (HH), Hanzehogeschool (HanzeH).

3. Resultaten

Doel 1: Versterken van de professionele identiteit van de student door ze bewust te maken van de (familie) ervaringen die ze hebben.

Elke deelgenomen hogeschool (n=9) geeft aan dat zij (familie) ervaringen van hun studenten (mondeling dan wel schriftelijk) bespreken in het onderwijs. Sommigen bespreken dit bij persoonlijke ontwikkelings- en begeleidingstrajecten, themagericht onderwijs over bijvoorbeeld macht en inclusie, maar het ook binnen verschillende minors zoals over Rehabilitatie, Ggz-agoog en Ervaringsdeskundigheid. Hierbij geven 5 van de 9 hogescholen aan dat zij dit nog te weinig koppelen aan de vorming van de professionele identiteit. De andere 4 hogescholen geven aan dat ze de koppeling wel maken bijvoorbeeld wanneer de student zelf zijn ervaringen deelt tijdens bijvoorbeeld socialisatietraining, (autobiografisch) reflecteren, intervisie en het merendeel binnen supervisie in het derde jaar. Ondanks dat elke hogeschool aangeeft dat zij de ervaringen van hun studenten bespreekbaar maken, geven 7 van de 9 hogescholen aan dat dit afhankelijk is van de docent of het daadwerkelijk gebeurt. Tot slot geeft het merendeel (7 van de 9) van de hogescholen aan dat investeren op dit doel past binnen de huidige ontwikkeling van de Social Work opleiding en vooral op het gebied van persoonlijke ontwikkeling en gepersonaliseerd leren. De HH heeft hierin al een duidelijke keuze gemaakt en geeft het volgende aan: *'Vanaf studiejaar 2021-2022 wordt het werken met persoonlijke ervaringen expliciet een onderdeel van het curriculum, in een module die zich richt op methodisch werken met cliënten.'*

Doel 2 Studenten tijdens hun opleiding leren hoe ze als social worker optimaal hun (familie) ervaringen kunnen inzetten (professionele zelfonthulling) ten behoeve van hun professionele handelen.

Van de 9 hogescholen geven 6 van hen aan dat zij hun studenten niet tot nauwelijks opleiden in professionele zelfonthulling. 4 van deze 6 hogescholen, geven aan dat zij beleidsmatig voorgenomen hebben om daar structureel aandacht aan te schenken. HZ en HH geven aan dat zij structureel aandacht geven aan dit doel, zodat studenten weten wanneer ze wel en niet hun (familie) ervaringen kunnen inzetten. HH begint daar aankomend jaar mee en HZ geeft aan dat dit doel in ontwikkeling is bij hen. Tot slot zijn er twee hogescholen (Windesheim en

HU) die aangeven dat hun studenten kunnen kiezen of zij hun (familie)ervaringen om willen zetten tot (familie) ervaringskennis. De studenten van Windesheim kunnen een minor volgen dat is gericht op het ontwikkelen van ervaringskennis (als onderdeel van de vrije keuzeruimte, 15 ECTS). De studenten van de HU kunnen in het eerste leerjaar kennismaken met dit thema en een peergroup vormen in samenwerking met Enik. In het tweede leerjaar is er de mogelijkheid om binnen een leerteam ervaringskennis deel te nemen die begeleid worden door docenten met ervaringsdeskundigheid. In jaar 3 hebben studenten de mogelijkheid om stage te lopen bij praktijkpartners waarbij ze kunnen oefenen met de inzet van ervaringskennis. Tenslotte kunnen studenten in jaar 4 afstuderen rondom het vraagstuk hoe je in SW ervaringskennis benut.

Doel 3: Studenten tijdens hun opleiding leren ervaringen of (potentiële) ervaringskennis van 'mensen met..' actief te benutten ten behoeve van het professionele handelen en daarmee bevorderen van kwaliteit van leven (benutten cliëntperspectief). Let op: dit doel staat dus los van de ervaringen die studenten eventueel zelf hebben.

De deelnemende hogescholen (n=9) hebben allen de intentie om ervaringen en ervaringskennis een onderdeel te laten zijn bij opleiden van hun studenten. Bij drie hogescholen worden studenten gestimuleerd om ervaringen van cliënten of ervaringskennis te benutten bij hun leerproces. Daarvoor wordt ingezet om het cliënt- en naastenperspectief in beeld te brengen (vooral in gastlessen) om aansluiten bij de doelen van cliënten (netwerken) en het methodisch werken te verbeteren. Bij vier hogescholen hebben mensen met ervaringen of (potentiële) ervaringskennis binnen diverse cursussen/vakken een actieve rol. Zij leveren een bijdrage in verschillende onderwijsprogramma's projecten, lectoraten, klankbordgroepen of bij het ontwikkelen van onderwijs. Bij hogescholen die een Ad Ervaringsdeskundigheid in Zorg en Welzijn verzorgen wordt daarvoor een samenwerking tot stand gebracht.

Bij twee hogescholen worden studenten verschillende vaardigheden geleerd om ervaringen of ervaringskennis van cliënten te benutten, zoals gespreksvaardigheden met mensen in armoede.

Twee hogescholen maken de opmerking dat er veel ervaringskennis onder docenten en studenten is maar dit wordt naar hun idee nog te weinig bewust bekwaam ingezet.

Uit de resultaten blijkt dat over het geheel genomen alle gereageerde hogescholen ervaringen van cliënten en ervaringskennis in hun vizier hebben om het cliëntperspectief actief te benutten ten behoeve van het professionele handelen. Er is een verschil in hoeverre zij in ontwikkeling zijn om het in te bedden in onderwijs en onderzoek en de samenwerking vorm te geven met mensen met ervaring of ervaringskennis.

Doel 4 (Familie) ervaringskennis als derde bron van kennis aanbieden in het curriculum naast praktijkprofessionele en wetenschappelijke kennis.

Vier hogescholen geven structureel aandacht in hun curriculum aan (familie) ervaringskennis als een van de drie bronnen van kennis. Drie van hen (HU, HAN en Windesheim) hebben de bron ook officieel erkend in hun beleidsstukken. Door een van hen wordt opgemerkt *'dit vraagt wel een cultuuromslag'*. Drie hogescholen zijn van plan om structureel aandacht aan te geven aan dit doel. Een hogeschool schenkt geen aandacht aan dit doel en heeft daar ook geen plannen voor. De negende hogeschool geeft aan dat ze op het gebied van LVB dit doel wel behandelen in hun curriculum maar de respondent kan dit niet aangeven wat betreft andere gebieden van ervaringskennis.

We hebben de respondenten 2 stellingen voor gelegd. Op de stelling 'In onze opleiding verzorgen (gast)docenten met ervaringsdeskundigheid en/of ervaringskennis gastlessen'

antwoorden drie hogescholen dat ze dit structureel doen; vier doen dit af en toe; een doet dit weinig en een doet dit niet. Op de stelling 'In onze opleiding verzorgen (gast)docenten met familie ervaringsdeskundigheid en/of ervaringskennis gastlessen' antwoordt een hogeschool dat ze dit structureel doen; vier doen dit af en toe; twee doen dit weinig en twee doen dit niet.

Doel 5 Studenten leren hoe ze als (toekomstig) social worker samen kunnen werken met (familie) ervaringsdeskundigen. Let op: dit doel staat dus los van de ervaringen die studenten eventueel zelf hebben.

6 van de 9 hogescholen geven aan samen te werken met ervaringsdeskundigen. 5 daarvan geven aan dat zij daar nog wel verder op willen ontwikkelen. 3 hogescholen werken (nog) niet samen met ervaringsdeskundigen. Een daarvan heeft wel het voornemen om dit op te nemen in het curriculum.

Een van de hogescholen geeft aan dat zij niet specifiek richten op het samenwerken met ervaringsdeskundigen: 'Wij bieden samenwerkingsmogelijkheden aan, maar leren niet hoe ze specifiek met ervaringsdeskundigen samen te werken. Wel leren ze interprofessioneel samen te werken. Daar raak je automatisch hoe samen te werken. Dit behoeft geen speciale aandacht naar onze mening, want wij bieden ook geen samenwerking met een psychiater aan.'

Een van de respondenten geeft aan dat de context van belang is: 'Studenten die in een context werken met ervaringsdeskundigen in hun praktijk worden ondersteund in het leren hoe je dat doet. Dit geldt niet voor alle studenten. Weet ook niet of dat zou moeten, maar wel voor de studenten die dat zouden willen.'

Een van de 9 hogescholen werkt samen met familie ervaringsdeskundigen. 6 van de 9 hogescholen werken (nog) niet samen met familie ervaringsdeskundigen. 4 daarvan hebben wel het voornemen om samen te gaan werken met ervaringsdeskundigen. Een van de respondenten geeft aan dat deze vraag moeilijk te beantwoorden is vanwege de onderwijsvisie: 'Het is niet ja en ook niet nee maar absoluut niet transparant. Dit heeft ook met onze onderwijsvisie te maken waarbij we vraaggericht onderwijs en coaching willen bieden.'

De samenwerking met instellingen die werken met (familie) ervaringsdeskundigen verschilt per hogeschool. Drie hogescholen geven aan een formeel samenwerkingsverband te hebben (via het lectoraat) met instellingen die werken met ervaringsdeskundigen. Twee hogescholen geven aan dat ervaringsdeskundigen gekoppeld zijn aan het lectoraat. Een hogeschool geeft aan dat zij met name informele contacten hebben. Een hogeschool geeft aan dat zij niet samenwerken.

4. Discussie en conclusie

Wat betreft thema 1 kunnen we concluderen dat de eigen ervaringen van SW studenten een belangrijk onderdeel is van het vormen van een reflectieve professional. Echter, het blijkt dat de verbinding van de ervaringen van studenten nog meer verbonden kan worden met de ontwikkeling van hun professionaliteit. Sommige hogescholen hebben zeer concrete plannen om dit te verbeteren. Daarnaast geeft de meerderheid van de hogescholen aan dat het wel of niet bespreken van de persoonlijke ervaringen nog te veel afhankelijk is van de docent die voor de klas staat. Als we specifiek kijken naar het professioneel inzetten of benutten van *ontwrichtende* (familie) ervaringen ten behoeve van hun professionele handelen geven hogescholen aan dat zij hun studenten niet tot nauwelijks leren hoe ze dit als social worker kunnen doen. Dit ondersteunen van hun professionele zelfonthulling op de opleiding vinden de meeste hogescholen wel van belang, aangezien ze zijn wel van plan zijn dit structureel aandacht te geven. Enkele hogescholen zijn in een ver gevorderd stadium. Bij twee van hogescholen kunnen studenten kiezen of zij hun (familie) ervaringen om willen zetten tot (familie) ervaringskennis (Van Slagmaat & Karbouniaris, 2020). De onderzoekers vragen zich hierbij af in hoeverre er een tweedeling gemaakt moet worden in de studentpopulatie bij het opleiden in professionele zelfonthulling.

Wij denken dat het wenselijk is om alle studenten op te leiden in professionele zelfonthulling gezien de brede definitie van ontwrichtende ervaring (die zich niet alleen richt op GGZ ervaringen). Dit draagt bij aan het verminderen van het taboe op professionele zelfonthulling en rust studenten ook uit indien zij na hun opleiding een ontwrichtende ervaring op doen. Het geeft social workers handvatten om al hun persoonlijke ervaringen op professionele wijze in te zetten en dus ook te weten wanneer het ongepast is. Het opleiden tot professionele zelfonthulling past binnen het benutten van alle drie de kennisbronnen en zal naar ons idee een inclusieve samenleving bevorderen. Sinds kort is er ook literatuur voorhanden ter ondersteuning van het methodisch inzetten van professionele zelfonthulling binnen het hoger onderwijs (Kruit, 2021; Peeters & Westen, 2021). Het zou goed zijn als studenten leren dat elke ervaring (positief dan wel ontwrichtend) een krachtbron is voor het professionele handelen.

Wat betreft thema 2 blijkt over het algemeen dat alle gereageerde hogescholen ervaringen van cliënten en ervaringskennis in hun vizier hebben om het cliëntperspectief actief te

benutten ten behoeve van het professionele handelen en daarmee de kwaliteit van leven van de cliënt te bevorderen. Er is een verschil in hoe ver zij zijn met de inhoudelijke inbedding en samenwerking met mensen met ervaring of ervaringskennis in onderwijs en onderzoek. De helft van de hogescholen heeft structureel aandacht voor (familie) ervaringskennis als een van de drie bronnen van kennis. Het vraagt over het algemeen een cultuuromslag en dus ook tijd om structureel hier aandacht aan te besteden in een curriculum.

Er wordt regelmatig samengewerkt met ervaringsdeskundigen in het onderwijs en men vindt dat dit verder ontwikkeld zou moeten worden. De wijze hoe dit vormgegeven is, is bij de negen onderzochte hogescholen zeer divers. Het hangt veelal af van het initiatief van individuele docenten om een ervaringsdeskundige een gastles te laten geven. Daarnaast zijn er ook hogescholen waar de samenwerking met ervaringsdeskundigen een structurelere vorm heeft gekregen. Familie ervaringsdeskundigheid blijft achter wat dat betreft. De meeste hogescholen werken (nog) niet met familie ervaringsdeskundigen. De samenwerking van hogescholen met instellingen die werken met (familie) ervaringsdeskundigen is divers georganiseerd. Op de ene hogeschool is het formeel geregeld, soms spelen lectoraten daarin een rol, de samenwerking is informeel of deze is er niet.

We staan als social work opleidingen op een belangrijk kantelpunt om de ervaringen van onze studenten en die van anderen (zoals ervaringsdeskundigen en familie ervaringsdeskundigen) optimaal te benutten tijdens de opleiding. De Werkplaatsen Sociaal Domein proberen de komende tijd via hun landelijke netwerk Social Work opleidingen te verbinden met elkaar zodat we elkaar kunnen inspireren over hoe dit vraagstuk verder uitgewerkt kan worden ten behoeve van het welzijn en de hulp- en dienstverlening aan cliënten en hun naasten.

5. Literatuur

De Vries, A., & Karbouniaris, S. (2019). SPV-en kom uit de kast! Geprofessionaliseerde ervaringsdeskundigheid. *Sociale Psychiatrie*, 49–60.

Kruit, L. (2021). *Inzet van eigen ervaringen. Bij sociaal werk*. Noordhoff.

Landelijk Platform Familie-ervaringsdeskundigheid. (2020). *Familie-ervaringsdeskundigheid in de ggz: wat is het en hoe kun je het inzetten?*

Peeters, P., & Westen, K. (2021). *Behandelen met eigen ervaring. Onbewust bekwaam!?* Uitgeverij SWP.

Van der Kooij, A., & Keuzenkamp, S. (2018). *Ervarings-deskundigen in het sociaal domein: wie zijn dat en wat doen ze? Startnotitie*.

Van Hoorn, E., Van der Meulen, M., & Van Yperen, P. (2020). *Ervaringswerk in het sociaal domein Over pionieren en kwartier maken*.

Van Slagmaat, C., & Karbouniaris, S. (2020). Van ervaring naar ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid, over het begrijpen van een bijzonder leerteam. *Tijdschrift Voor Begeleidingskunde*, 9(2), 38–46.

Weerman, A., & Abma, T. (2019). Social work students learning to use their experiential knowledge of recovery. An existential and emancipatory perspective. *Social Work Education*, 38(4), 453–469. <https://doi.org/10.1080/02615479.2018.1538335>

Weerman, A., De Jong, K., Karbouniaris, S., Overbeek, F., Van Loon, E., & Van der Lubbe, P. (2019). *Professioneel inzetten van ervaringsdeskundigheid*. 1–256.

Weerman, A., Slagmaat, C. van, Kroes, J. A., Terhaag, J. B. G. ., Wilken, J. P., Passavanti, M. E., Sedney, P. L. F., & Karbouniaris, S. (2015). *Position paper 'Integratie Ervaringskennis binnen het HBO.'*

6. Over de auteurs en oproep

De auteurs zijn allen betrokken bij Werkplaats Sociaal Domein die als doel hebben om landelijke en regionale werkplaatsen te creëren ván, vóór en dóór professionals met aandacht voor netwerkvorming, kennisdisseminatie en valorisatie. Movisie heeft hierin een voorzittersrol.

Monique Engelbertink was tot april 2021 betrokken vanuit de werkplaats Sociaal Domein Twente, Lectoraat Social Work Saxion Enschede. Mark van Dijk is betrokken vanuit de Werkplaats Sociaal Domein Noord-Holland, Lectoraat Empowerment en Professionalisering, Inholland. Sascha van Gijzel is betrokken vanuit kennisplatform Utrecht Sociaal (KUS), Lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning, Hogeschool Utrecht. Mariëtte van Hees en Elske van Oostaijen zijn beiden betrokken vanuit het Netwerk Ervaringsdeskundigheid Academie Mens en Maatschappij van Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

De auteurs roepen Social Work opleidingen op om contact op te nemen over de wijze waarop zij uitvoering geven aan het thema ervaringen, ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid in het hoger onderwijs ten dienste van een vervolpublicatie. Neem hiervoor contact op met Sascha van Gijzel sascha.vangijzel@hu.nl

Werkplaatsen Sociaal Domein 2020

www.werkplaatsensociaaldomein.nl